

תוכן העניינים

9	מבוא כללי
17	מנהגי בית הכנסת האשכנזי הגדול במנטובה (תקס"א)
92	מנהגי טרייסטה (1776)
163	מנהגי בית הכנסת האשכנזי בפדובה משנת תקס"ג (1802)
252	קיצורים ביבליוגרפיים של ספרי הלכה ומנהג שנזכרים בספר
257	מפתח עניינים ושמות
263	מפתח מקורות

מבוא כללי

א. מסורת ההלכה של יהדות אשכנז באיטליה

עולם ההלכה באיטליה, החל מראשית תקופת הראשונים,¹ הושפע ממרכזים שונים,² ולא היה מרכז עצמאי.³ השפעה מכרעת היתה ליהדות אשכנז על איטליה החל מן המאה הי"ג, והיא התבטאה היטב בכתביו של ר' ישעיה די טראני ובמיוחד בספרו של ר' צדקיה מן הענוים, 'שבלי הלקט'.⁴

המאות הי"ד והט"ו היו תקופות אימים ליהדות צרפת ואשכנז, והמרכז היהודי בצרפת נדם עם גירוש יהודי צרפת בתחילת המאה הי"ד. חלק מן המגורשים הגיעו לאיטליה והמשיכו בה את מסורתם התורנית.⁵ יהדות אשכנז נפגעה קשות בפרעות

* תודתי נתונה לפרופ' יונה פרנקל ז"ל שעודדני לעסוק בחקר יהדות אשכנז שבאיטליה, לפרופ' מרדכי א' ראבילו שבטובו היה נכון תמיד לסייעני בתרגום המקורות מאיטלקית, לישראל חוני ולד"ר קטרינה ריגו על הערותיהם המחכימות, לידידי הרב ד"ר רועי זק על תרומתו הרבה לספר זה.

1 בהקדמתו המפורסמת לפירוש פרקי אבות התעלם המאירי מפזורה זו בסקירתו את תולדות הספרות הרבנית, ראה על כך: Isador Twersky, 'The Contribution of Italian Sages to Rabbinic Literature', *Italia Judaica* 1 (1983), pp. 383-400. וראה הערתו של ישראל מ' תא-שמע, 'ספר "שבלי הלקט" וכפיליו', איטליה יא (תשנ"ה), עמ' לט.

2 ראה יוסף וולף, 'האומנם מסורת הלכה איטלקית?', סידרא י (תשנ"ד), עמ' 57-59.

3 אמנם יהודים חיו באיטליה החל מתקופת הבית השני, אך עד לאמצעה של תקופת הגאונים, ואפילו לקראת סופה, היתה איטליה חלק מהעולם היהודי שהשתייך למרכז התורני בארץ ישראל. בזמן מסוים, הנתון במחלוקת בין החוקרים, עם התפשטות התלמוד הבבלי באיטליה והתגברות הזיקה לגאונים בבל, פנו חכמי איטליה בעיקר למרכז התורני בבבל. על מכלול תופעות אלה ראה: אברהם גרוסמן, 'זיקתה של יהדות אשכנז הקדומה אל ארץ-ישראל', שלם ג (תשמ"א), עמ' 57-92; הנ"ל, 'אימתי פסקה ההגמוניה הארץ-ישראלית באיטליה?', משאת משה: מחקרים בתרבות ישראל וערב, מוגשים למשה גיל, עזרא פליישר ואחרים (עורכים), ירושלים תשנ"ח, עמ' 143-157; ראובן בונפיל, 'בין בבל לארץ ישראל', שלם ה (תשמ"ז), עמ' 1-30; חיים סולוביצ'יק, היין בימי הביניים: יין נסך – פרק בתולדות ההלכה באשכנז, ירושלים תשס"ח, עמ' 321-343; ישראל מ' תא-שמע, מנהג אשכנז הקדמון, ירושלים תשנ"ב, עמ' 61-69.

4 ראה תא-שמע (לעיל, הערה 1), עמ' לט-נא.

5 על גירוש יהודי צרפת והשפעתו ראה: Haym Soloveitchik, 'Catastrophe and Creativity: Ashkenaz – 1096, 1242, 1306 and 1298', *Jewish History* 12, 1 (1998), pp. 71-85; Jeffrey Woolf, 'New Light on the Life and Times of Rabbi Joseph Colon Trabotto (Maharik)', *Italia* 13-15 (2001) p. 151-180. וראה עוד ראובן בונפיל, 'הגירה והתיישבות אצל יהודי איטליה בשלהי ימי הביניים', הגירה והתיישבות בישראל ובעמים, אביגדור שנאן (עורך), ירושלים תשמ"ב, עמ' 139-153.

'המוות השחור' (אמצע המאה הי"ד), ורבים מיהודיה ברחו לפולין,⁶ לספרד ולאיטליה;⁷ גם גולי אשכנז באיטליה המשיכו בה את מסורתם התורנית.⁸

ב. מנהגי איטליה

לאחר גירוש ספרד בשנת רנ"ב (1492) הגיעו חלק מהמגורשים לאיטליה,⁹ ובכך התחזקו מאוד הקהילות הספרדיות בארץ זו.¹⁰ החל מן העשור השלישי של המאה הט"ז ואילך, ובייחוד במשך המאה הי"ז, ניכר בקהילות איטליה רישומן של קבוצות יהודים מארצות המזרח, נתיני הקיסרות העות'מאנית, שכונו 'לוונטינים'.¹¹ בעקבות הגירות אלו הייתה איטליה למקום מפגש ייחודי בין יהודים מארצות שונות – איטליאנים (לועזים, בני איטליה המקוריים), צרפתים, אשכנזים, ספרדים ולוונטינים – ונוצרה זיקה תורנית הדדית בין הקהילות.

ההנהגה התורנית באיטליה לפני שהחלו ההגירות אליה הייתה בידי חכמי איטליה, אך בעקבות ההגירות נעשו גם חכמים מארצות אחרות למורי ההלכה של האיטליאני. למשל, המהרי"ק, ראש חכמי צרפת באיטליה, היה גם הסמכות התורנית העליונה

6 בשנים האחרונות עוסקים החוקרים בהשפעותיה הפנים-תורניות של תופעה זו – ראה: שלמה שפיצר, 'מנהג בני אוסטרייך, מקורו והתפתחותו במשך ימי הביניים', סיני פז (תש"ם), עמ' נד–סד; ישראל תא-שמע, 'לתולדות היהודים בפולין במאות הי"ב והי"ג', תרביץ נג (תשמ"ח), עמ' 347–369; יצחק א' זימר, עולם כמנהגו נוהג, ירושלים תשנ"ו, עמ' 217–219. וראה ביקורתו של חיים סולוביץ'ק: 'Olam Ke-Minhago Noheg', *AJS Review*, 23 (1998), pp. 223-234; ראה סידור אזור אליהו, מבוא, עמ' 18–22. בעניין זה די אם נעיר על עצם ההבדל בין מנהג ריינוס לבין מנהגי אוסטרייך. יש להדגיש כי היו קשרים הדוקים בין הקהילה האשכנזית באיטליה לבין קהילות פולין, ורבים מחכמי איטליה היו תלמידיהם של חכמי אשכנז בפולין, ראה: יעקב אלבוים, 'קשרי תרבות בין יהודי פולין ואשכנז לבין יהודי איטליה במאה ה-16', גלעד ז-ח (תשמ"ה), עמ' 11–40; הנ"ל, פתיחות והסתגרות: היצירה הרוחנית-הספרותית בפולין ובארצות אשכנז בשלהי המאה השש-עשרה, ירושלים תש"ן, עמ' 33–40.

7 על ספרד ראה ישראל מ' תא-שמע, הספרות הפרשנית לתלמוד, ב, ירושלים תשס"ד, עמ' 78–79; על איטליה ראה בונפיל (לעיל, הערה 5), עמ' 139.

8 ראה על כך: Edward Fram, *My Dear Daughter – Rabbi Benjamin Slonik and the Education of Jewish Women in Sixteenth-Century Poland*, Cincinnati 2007, pp. 22-36.

9 ראה: חיים בינראט, 'קשרי יהודים ואנוסים בין איטליה וספרד', יהודים באיטליה: מחקרים, יוצאים לאור במלאת מאה שנה להולדתו של מ"ד קאסוטו, הנ"ל (עורך), ירושלים תשמ"ה, עמ' 275–277; ראובן בונפיל, 'איטליה: הגשר שבין מערב למזרח ובין מזרח למערב', הפורה היהודית הספרדית אחרי הגירוש, מיכאל אביטבול (עורך), ירושלים תשנ"ג, עמ' 73–93; הנ"ל, 'ספרדים ופורטוגלים באיטליה', מורשת ספרד, חיים בינראט (עורך), ירושלים תשנ"ד, עמ' 543–561.

10 ראה משה א' שולואס, חיי היהודים באיטליה בתקופת הרינסאנס, ניו יורק תשט"ו, עמ' 7.

11 ראה בונפיל, 'ספרדים ופורטוגלים באיטליה' (לעיל, הערה 9), עמ' 547.

עבור קהילות האיטליאנים.¹² מכוח סמכות זו הוא התעמת רבות עם חכמים ממוצא אשכנזי אשר ניסו להשליט את המסורת האשכנזית על כל הקהילות באיטליה.¹³ מסוף המאה הט"ז ואילך ניטשטשו ההבדלים בין אשכנזים לצרפתים ומדובר בקהילה אחת.¹⁴ עם התעצמותן של הקהילות הספרדיות באיטליה, כאמור, גברה ההשפעה הספרדית על הקהילות האחרות באיטליה, בייחוד על הקהילה האיטליאנית,¹⁵ אך גם על הקהילה האשכנזית;¹⁶ השפעה זו גברה מאוד בעקבות התפשטות קבלת האר"י באיטליה.¹⁷ תהליך זה ניכר בקובצי מנהגים רבים שנכתבו בקהילות באיטליה במאה הי"ח.

ג. קובצי המנהגים מן המאה הי"ח

קבצים המתעדים מנהגים של קהילות אשכנזיות היו כבר במאה הי"א,¹⁸ והמשיכו להיכתב במהלך כל הדורות בקהילות אשכנזי לתפוצותיהן.¹⁹ עם זאת, קבצים המתעדים

12 ראה למשל: שו"ת מהרי"ק, סי' ט, בעניין שבת בראשית, ובשו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, סי' מו, בעניין סבלנות. וראה: Jeffrey Woolf, *The Life and Responsa of Rabbi Joseph Colon b. Solomon Trabotto (Maharik)*, Ann Arbor 1991, pp. 17-24. על ההתקשרות של מגורשי צרפת לאיטליאנים דווקא ראה: ראובן בונפיל, במראה כסופה: חיי היהודים באיטליה בימי הריניסאנס, ירושלים תשנ"ד, עמ' 147-148; Talya Fishman, *Shaking the Pillars of Exile: 'Voice of a fool', an Early Modern Jewish Critique of Rabbinic Culture*, Stanford 1997, pp. 191

13 ראה למשל שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, סי' מט.

14 ראה: ראובן בונפיל, הרבנות באיטליה בתקופת הריניסאנס, ירושלים תשל"ט, עמ' 162; ג'פרי וולף, 'להשפעת הסמ"ג על התרבות האשכנזית בשלהי ימי הביניים', סידרא טו (תשנ"ט), עמ' 49 הערה 94.

15 על כך עמדתי בהערותי לקובצי המנהגים של ר' יהושע סגרי: "אלה החוקים והתורות", מנהגי בית הכנסת בוידנה לר' יהושע סגרי, איטליה כג (תשע"ה), עמ' 41-79; "אלה התורות", מנהגי בית הכנסת בסקנדיאנו לר' יהושע סגרי, עלי ספר כג (תשע"ג), עמ' 81-119; 'מנהגי בית הכנסת של ק"ק איטלקי בעיר פירינצי', שם כד-כה (תשע"ה), עמ' 253-283.

16 על כך נצביע להלן בתיאור המאפיינים ובמבואות של כל קובץ. אמנם הייתה גם השפעה אשכנזית על מנהגי הספרדים, כפי שציינתי בהערותי לקובץ מנהגי הספרדים בטרייסטה, העומד להתפרסם כמאמר נפרד ב'קובץ על יד', אולם היא הייתה מועטה באופן יחסי.

17 ראה: יוסף אביבי, 'כתבי האר"י באיטליה עד שנת ש"פ', עלי ספר יא (תשמ"ד), עמ' 91-134; מאיר בניהו, 'יכוח בין קבלה והלכה באיטליה', מחניים 6 (תשמ"ד), עמ' 134-141; יוסף תבורי, 'השפעת גירוש ספרד על נוסח התפילה', תפארת לישראל: ספר היובל לכבוד ישראל פרנצוס, יעקב רוט ואחרים (עורכים), ניו יורק תש"ע, עמ' 289-307.

18 ראה תא-שמע (לעיל, הערה 3), עמ' 13-22.

19 אציין כמה דוגמאות: מעשה הגאונים (ראה: אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 360-386; הנ"ל, 'בני מכיר וספרם מעשה המכיר', תרביץ מו [תשל"ז], עמ' 110-132); תשב"ץ קטן, מנהגי מהר"ם מרוטנבורג; מנהגי מהרי"ל; מנהגי הר"ש מנוישטט; ספר מנהגים לר' אברהם קלוזנר; לקט יושר (מנהגי ר' ישראל איסרליין

את מנהגיהן של קהילות אשכנזיות על אדמת איטליה היו מועטים באופן יחסי. שלושה מן הקבצים, המתעדים מנהגים בקהילות אשכנזיות בצפונה של איטליה במאה הי"ה, המתפרסמים בספר שלפנינו, משלימים אפוא מעט מחוסר זה.²⁰ אמנם, קבצים אלו נושאים אופי ליטורגי מובהק והם נועדו לשימושם של שליחי הציבור וגבאי בתי הכנסת. ואף על פי שאין בידינו ספרי הלכה איטליאנים מהדורות האחרונים, ואף על פי שבידיעות שבידינו על תולדות ההלכה באיטליה יש פערים,²¹ רצף המנהג האיטליאני מעולם לא נותק, כפי שהדבר מתבטא בסידורים.²² מכל מקום, יש להבחין בין דרך פסיקה ולימוד לבין מסורת המנהגים והתפילה, כאשר ההשפעה של קהילה כלשהי על

- בעל תרומת הדשן) לר' יוסף משה ממינשטר; ספר המנהגים לר' אייזיק טירנא; מנהגי ר' זלמן יענט; מנהגים דק"ק וורמישא לר' יופא שמש; מנהגי פרנקפורט, 'יוסף אומץ', לר' יוסף יוזפא האן נורלינגן; מנהגות וורמיזא (לר' יהודא ליווא קירכום); 'דברי קהלת' לר' שלמה זלמן גייגר. על היחס בין המנהג להלכה באשכנז במאה ה"ט ראה ידידיה א' דינר, חכמי אשכנז בשלהי ימי הביניים, ירושלים תשמ"ד, עמ' 190–229. וראה ישראל מ' תא-שמע, הערך 'מנהג', האנציקלופדיה העברית, כג, טורים 976–977.
- 20 שולוואס (לעיל, הערה 10), עמ' 5, מדגיש שהגירת היהודים האשכנזים לצפון איטליה הגיעה לממדים כה גדולים עד שהצליחה לכונן ישוב יהודי פורח בצפון איטליה שעד לבואם הייתה כמעט ריקה מיהודים.
- 21 המנהג האיטליאני הקדום מוכר לנו מאזכורים בודדים בספרו של ר' נתן מרומי, בעל ה'ערוך'. בפירוט ובהרחבה הוא נזכר בספריהם של ר' צדקיה הרופא ('שבלי הלקט'), ר' יחיאל ב"ר יקותיאל ('תניא רבתי', ראה ישראל צ' פיינטוך, מסורות ונוסחאות, רמת גן תשמ"ה, עמ' 65–76), ור' משה ב"ר יקותיאל מן האדומים ('ספר התדיר', ראה משה יהודה הכהן בלוי [ערוך], ספר התדיר לרבנו משה ב"ר יקותיאל מן האדומים, שיטת קדמונים, ניו יורק תשנ"ב, עמ' קעט-שיח; ראה עליו: נלו פבונצ'לו, "ספר תדיר": קובץ דינים ומנהגים לרבי משה מן האדומים, רב ופייטן ברומא במאה הי"ד, סיני סא [תשכ"ז], עמ' 25–29; יצחק יודלוב, 'המחזור כמנהג בני רומא', ישרון כד [תשע"א], עמ' תתקד-תתקכח).
- 22 יצחק יודלוב (שם), עמ' תתקיא-תתקיב) התייחס גם להלכות שנכתבו במחזורים לצד גוף הסידור. על רצף המנהג האיטלקי מעידים קובצי מנהגים בכל הדורות, בכתיב יד ובדפוסים, ראה: י' יוסף כהן, 'ביבליוגרפיה של מחזורים וסידורי תפילה איטליאני', מבוא למחזור בני רומי, תל אביב תשכ"ו, עמ' 103–137; נתן פריד, 'הערות לביבליוגרפיה של מחזורים וסידורי תפילה לפי מנהג בני רומא מאת י' יוסף כהן', ארשת ה (תשל"ב), עמ' 494–499. מכתבי יד של קובצי מנהגים המתעדים את מנהגי האיטליאני, בעיקר מן המאה הי"ח ואילך, אציין מעט: מנהגי ויאדנה כפי שתיעד ר' יהושע סגרי (ראה לעיל, הערה 15); מנהגי סקנדיאנו כפי שתיעד ר' יהושע סגרי (שם); מנהגי ק"ק ריג'ו המכונה 'ספר מגילת סדרים' מאת 'כמהרה"ר בנימין כהן וצוק"ל', אוניברסיטת חיפה, Haifa UN HA 9 (סימנו במכון לתצלומי כתבי יד: JER KOOK OL 35851 F); מנהגי בית כנסת גורצי בפיררה (סימנו בארכיון מוסד הרב קוק: JER KOOK OL 35851 F); סימנו במכון לתצלומי כתבי יד: F 20158; מנהגי בית הכנסת בקוני (סימנו בספריית לונדון-ולמדונה LON VALM 122; סימנו במכון לתצלומי כתבי יד: F 46029); 'מנהגי בית הכנסת של ק"ק איטלקי בעיר פירנצי', ראה במאמרי הנזכר לעיל בהערה 15).

קהילה אחרת ניכרת יותר בתחום הלימודי מאשר במסורת.²³ אולם דווקא לאור הבחנה זו מתחדדת חשיבות ההשפעה הספרדית אפילו בתחום המנהגים והתפילה, כפי שניתן להיווכח מהקבצים שלפנינו.

כאמור לעיל, כתיבת קבצים המתעדים מנהגים היא תופעה אשכנזית, שמצאנוה אצל בני אשכנז בכל הדורות, כפי שהראה ישראל תא־שמע.²⁴ אך במאות הי"ז–הי"ח, שאותן מתעדים הקבצים שלפנינו,²⁵ קהילות היהודים באשכנז ובאיטליה היו נתונות להשפעתם של תהליכים היסטוריים רבי חשיבות, כגון פולמוסים רבניים חריפים,²⁶ תחילת תקופת ההשכלה,²⁷ המהפכה הצרפתית והשפעותיה התרבותיות והפוליטיות ותהליכי האמנציפציה. תהליכים אלו השפיעו עמוקות על העולם היהודי והדים להשפעה זו אנו מוצאים גם בקובצי המנהגים. התעודות המתפרסמות כאן נכתבו בצומת היסטורי, תרבותי ותורני ייחודי, ויש להן משמעות רבה בכל התחומים הללו.²⁸

ד. מאפיינים מרכזיים משותפים לקובצי המנהגים שלפנינו

המנהג האשכנזי באיטליה לא היה ענף מרכזי נפרד של מנהגים, בדומה למנהג ריינוס או מנהג אוסטרייך, אך יתכן שיש מקום לדון בשאלה עד כמה מדובר בתת־מנהג ייחודי בעל מאפיינים עצמאיים. בפרסומם של שלושת הקבצים כאן אני מקווה שיש בכדי לתרום לדיון בשאלה זו – ולשם כך אציין להלן את המאפיינים המשותפים לשלושת הקבצים; דוגמאות תובאנה במבואות לקבצים.

23 כפי שהעיר יוסף וולף (לעיל, הערה 2), הערה 20, וכפי שהעיר בהקשר אחר אברהם גרוסמן (לעיל, הערה 19), עמ' 433–434.

24 על ספרות תיעוד המנהגים כתופעה אשכנזית דווקא ראה תא־שמע (לעיל, הערה 3), עמ' 19–21.

25 בהנחה שכתובת הקובץ היא סופו של תהליך והמנהגים נהגו בקהילה תקופה ארוכה קודם להעלאתם על הכתב.

26 פולמוסים אלו התרכזו בגרמניה עצמה, אך השפיעו גם על קהילות מזרח אירופה ועל הקהילות האשכנזיות באיטליה. מדובר בעיקר בפולמוס על אודות הגט מקליוה, ראה: שלמה טל, 'הגט מקליוה', סיני כד (תש"ט), עמ' קנב–קסז, ריד–רל; יצחק שטרן, 'הסערה סביב הגט מקליוה', בנין אריאל מרבי שאול מאסטרדם, ירושלים תשכ"ה, עמ' ג–מא. לפני פולמוס זה מדובר במחלוקת היעב"ץ והר"י אייבשיץ, ראה למשל שמואל אטינגר, 'הפולמוס עמדין־אייבשיץ לאורה של ההיסטוריוגרפיה היהודית', קבלה 9 (תשס"ג), עמ' 329–392.

27 ראה למשל משה סמט, החדש אסור מן התורה: פרקים בתולדות האורתודוקסיה, ירושלים תשס"ה, עמ' 67–92.

28 חוקרים התלבטו אם תיעוד המנהגים הוא תופעה מיוחדת לתקופות משבריות, שיש בהן חשש לפיחות במעמדו של המנהג, או שמא מדובר בתופעה אשכנזית רגילה ומוכרת, שאין מקורה באילוף חיצוני, ראה תא־שמע (לעיל, הערה 3), במבוא ובייחוד בעמודים 18–21. יתכן אפוא שלפחות בהקשר הנוכחי שתי הסיבות נכונות.

פירוט ודיוק – הקבצים שבפנינו מגיעים לרמת פירוט מפליאה, הרבה מעבר למקובל בקבצים אחרים של מנהגים.

תיעוד של מנגינות – קהילות אשכנז דייקו ודקדקו בניגוני התפילה, על פי מנהגיה של כל קהילה.²⁹ אמנם, יש הבדלים ברמת הפירוט בין הקבצים שלפנינו, וקובץ מנהגי פדובה הוא המפורט ביותר.

השפעת מנהגי הספרדים – כפי שכבר העירו חוקרים, קהילות מגורשי ספרד השפיעו על קהילות שסבבו אותן השפעה רבה מאוד,³⁰ והקבצים שלפנינו אף הם דוגמה לכך.

תיעוד של אירועים היסטוריים – כמקובל בקובצי מנהגים המתעדים היסטוריה כמשיחים לפי תומם, גם בקבצים שלפנינו יש התייחסות לאירועים היסטוריים שהיו קשורים באופן כלשהו למנהגים, כגון מלחמות נפוליאון באיטליה.³¹

מקורות ספרותיים – הקבצים שלפנינו ממעטים להפנות למקורות ספרותיים; אמנם, משותף לכל הקבצים הוא השימוש בספר 'הדרת קודש',³² בין במפורש בין בשתיקה.³³

פרוצדורות – בקבצים אלו נכללו גם פרוצדורות שאין להן מעמד הלכתי או ליטורגי, שתפקידן מנהלתי וארגוני, הנוגעות לסדרי בית הכנסת והתפילה.

- 29 ראה למשל מנהגי מהרי"ל, הלכות יום כיפור, סי' יא (עמ' שלט).
- 30 ראה לאחרונה תבורי, לעיל הערה 17.
- 31 ראה במבוא לקובץ מנטובה, סעיף א' (עמ' 17-18), וראה במבוא לקובץ פדובה סעיף י"א (עמ' 171-173), בעניין רשימת ימי 'פורים שני'.
- 32 'הדרת קודש' הוא סידור מן המאה ה'ט"ז, והוא אחד מספרי היסוד של קובצי המנהג האשכנזים המאוחרים; באים בו מנהגים ממנהגי אשכנז באיטליה. הסידור יצא לאור בוונציה בשנת שנ"ט, ומאו יצא לאור במהדורות רבות, למשל: תצ"ה – וילהרמסדורף; תצ"ח – שם; תקע"ח – אופנבך; תרע"ג, תרפ"ד, תרצ"ג, תרצ"ה – פרמישלה. לספר, שטרם זכה לעיון מחקרי ממוקד, נודעה חשיבות רבה בקהילות אשכנזיות באיטליה, ודבר זה מתבטא למשל במנהגי פדובה, שהספר הוזכר בהם במפורש פעמיים. באחת הפעמים אמנם לא הכריעו כ'הדרת קודש' אולם ראו צורך להתמודד אתו: 'ונתקשיתי על זה מפני ששבת הגדול אינו מארבע פרשיות ושאלתי למעלת כבוד תורתו מורה הוראה פה פאדובה מורי ורבי ואלופי וכך הורה: ונתן לי טעם והוא. מפני שלפי דעת הדרת קדש אין אומרים וערבה אלא כשחל ערב פסח בשבת ומאחר שמנהג כנסת שלנו הוא לאומרה אפילו כשאינו חל ערב פסח בשבת נקרא מנהג קבוע וחשובה היא כארבע פרשיות' (להלן, עמ' 210). וראה גם להלן, במבוא לפנקס מנטובה, סעיף ג.ב.6 (עמ' 29).
- 33 וראה דיון על כך להלן, במבוא לפנקס מנטובה (עמ' 29-31).